

Data przesłania artykułu: 13 IX 2022

Data przyjęcia artykułu do druku: 7 XI 2022

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/AKZ.2022.004>

ÌRINA MATÂŠ

(Instytut Historii Ukrainy Narodowej Akademii Nauk Ukrainy)

NACÌONAL'NIJ ARHÌVNIIJ FOND UKRAÌNI ÂK NADBANNÂ UKRAÌNS'KOGO NARODU Ì ČASTINA SVÌTOVOÏ ARHÌVNNOÏ SPADŠINI

Słowa kluczowe

państwowy zasób archiwalny Ukrainiejskiej SRR, narodowy zasób archiwalny Ukrainy, archiwa państwowe Ukrainy, ukraińskie dziedzictwo archiwalne

Keywords

state archival holdings of the Ukrainian SSR, national archival holdings of Ukraine, state archives in Ukraine, archival heritage of Ukraine

Ìrina Matáš, doktor nauk historycznych i profesor. Przewodnicząca Rady Państwowej Służby Archiwalnej Ukrainy. W latach 2001–2009 kierowała pracami Ukraińskiego Naukowo-Badawczego Instytutu Archiwistyki i Dokumentoznawstwa, później m.in. pierwszy zastępca przewodniczącego Państwowego Komitetu Archiwów Ukrainy (2009–2011). Jej zainteresowania naukowe obejmują historię archiwów na świecie i archiwistykę, biografistykę, historię stosunków międzynarodowych, dyplomacji i archiwów dyplomatycznych. Autorka, współautorka i redaktor prac z zakresu archiwistyki, wśród nich *Arhìvna nauka ì osvìta v Ukraìni 1920–1930-h rokiv (Kijów 2000)* oraz *Arhìvoznavstvo. Teoretičnì zasady* (Kijów 2018).

E-mail: imatias18@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7565-1866

Streszczenie

Współczesne pojęcie narodowego zasobu archiwalnego Ukrainy (*Nacional'nij arhivnij fond Ukraini*, NAFU) jest efektem ewolucji terminologicznej, której początek sięga porządku wprowadzonego w ZSRR lenińskimi dekretemi archiwalnymi i pojęcia zjednoczonego państwowego zasobu archiwalnego Ukraińskiej SRR (*śdinij deržavnij arhivnij fond URSR*). Etapami tego procesu były funkcjonujące kolejno w ukraińskiej archiwistyce pojęcia państwowego zasobu archiwalnego Ukraińskiej SRR (*Deržavnij arhivnij fond URSR*), państwowego zasobu archiwalnego ZSRR (*Deržavnij arhivnij fond SRSR*) i zasobu archiwalnego Ukrainy (*Arhivnij fond Ukraini*). Analiza źródeł przekonuje, że archiwiści ukraińscy opowiadali się za niezależnością własnego dziedzictwa archiwalnego od centralnego kierownictwa radzieckiego.

Termin „narodowy” ma fundamentalne znaczenie nie tylko dla ustawodawstwa archiwalnego Ukrainy, ale także dla wielu innych krajów postsowieckich, ponieważ podkreśla ich tożsamość, prawo do samodzielnego określania dziedzictwa archiwalnego jako własności każdego narodu. Dlatego NAFU jest rozumiany jako złożony system informacyjny, składający się z materiałów archiwalnych odzwierciedlających historię życia duchowego i materialnego narodu ukraińskiego, mających wartość kulturową, będących własnością Ukraińców i Ukrainy oraz integralną częścią światowego dziedzictwa archiwalnego.

W polskiej historiografii problematyka ukraińskich spraw archiwalnych jest przedstawiana w dość ograniczony sposób, głównie przez prace badaczy ukraińskich publikowanych w czasopismach naukowych (m.in. „Archeion” oraz „Archiwista Polski”) oraz w tomach materiałów z konferencji naukowych. Dlatego autorka szczegółowo analizuje istotę i skład NAFU, porusza problem digitalizacji jako narzędzia umożliwiającego udostępniania archiwaliów w warunkach ograniczeń pandemicznych ograniczeń i wojny rozpętanej przez Rosję przeciwko Ukrainie.

Summary

National Archival Holdings of Ukraine as the property of the Ukrainian people and a part of the world archival heritage

The modern notion of the national archival holdings of Ukraine (*Nacional'nij arhivnij fond Ukraini*, NAFU) is the result of a terminological evolution. It began with the order introduced in the USSR by Lenin's archival decrees and the notion of the unified state archival holdings of the Ukrainian SSR (*śdinij deržavnij arhivnij fond URSR*). Following stages of this process were the concepts of the state archival holdings of the Ukrainian SSR (*Deržavnij arhivnij fond URSR*), the state archival holdings of the USSR (*Deržavnij arhivnij fond SRSR*) and the archival holdings of Ukraine (*Arhivnij fond Ukraini*). They functioned successively in Ukrainian archival science, and an analysis of the sources shows that Ukrainian archivists advocated the independence of their archival heritage from the central Soviet leadership.

The term “national” has a fundamental meaning not only for the archival legislation of Ukraine but also for many other post-Soviet countries because it emphasizes their identity and the right to independently determine the archival heritage as the property of each nation. Therefore, NAFU is a complex information system consisting of archival materials reflecting the history of the spiritual and material life of the Ukrainian people, has cultural value, belongs to Ukrainians and Ukraine, and is an integral part of the world's archival heritage.

In Polish historiography, Ukrainian archival reality presents limited texts, mainly the works of Ukrainian researchers published in Polish scientific journals (including “Archeion” and “Archiwista Polski”) and materials from scientific conferences. Therefore, the author analyzes in detail the essence and composition of the NAFU and touches on the problem of digitization as a tool for making archival materials available under the constraints of pandemic restrictions and the war unleashed by Russia against Ukraine.

Вступ

Поняття «Національний архівний фонд» (далі – НАФ) відоме в багатьох країнах. Воно закріплено, зокрема, у архівному законодавстві Республіки Болгарії, Республіки Польщі, Румунії, Чеської Республіки, а також унормоване в професійній лексиці пострадянських країн: Республіки Азербайджан, Грузії, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Латвійської Республіки, Республіки Таджикистан, Республіки Туркменістан, України, Республіки Узбекистан. Поняття залучено до професійного і суспільного обігу в згаданих країнах переважно впродовж двох останніх десятиліть ХХ ст., а також на початку ХХІ ст. Ці країни в своєму ближчому чи дальшому минулому перебували під впливом СРСР і належали до так званого „соціалістичного табору” або були радянськими республіками. Тому термін „національний” мав для них принципово важливе значення, бо акцентував увагу на окремішності у визначенні сукупної архівної спадщини як надбання конкретного народу. Сукупний архівний фонд самостійної держави набував значення не суто документального масиву, сформованого в діяльності офіційних установ і організацій, державних інститутів, а культурного явища, що відображає життя суспільства в усіх його проявах і є складовою частиною всесвітньої культурної спадщини.

Прикметно, що в Російській Федерації відповідний федеральний закон 1993 р. містив поняття „Архівний фонд Російської Федерації” (без фактично табуйованого в Радянському Союзі терміну „національний”), що вказував на відсутність тотожності між націями, з яких московське керівництво прагнуло створити „єдиний радянський народ”. Аналогічним поняттям послуговувалися архівісти Литви і Молдови. Тоді відмінність у назві не привертала уваги ні українських, ні закордонних дослідників. Однак розпочате 24 лютого 2022 року широкомасштабне вторгнення росії в Україну, спрямоване на знищення української іден-

тичності – кривава війна проти української історії і культури, систематичні погрози російського керівництва „денацифікувати” країни Балтії, Молдову, Грузію чи інші колишні республіки, показує невинуватість законодавчо закріпленої в росії назви сукупної архівної спадщини.

Мета цієї статті полягає у висвітленні особливостей неймінгу та законодавчого унормування поняття про сукупну архівну спадщину в Україні, складу НАФ, шляхів його формування та вирішення проблеми забезпечення збереженості, зокрема в умовах війни, яку розв'язала росія. Предметом дослідження, яке ґрунтується на принципах історизму і об'єктивності, із застосуванням порівняльно-історичного методу та методу джерелознавчої критики, є НАФ України як складно структурована інформаційна система, сукупність архівних документів, котрі відображають історію духовного і матеріального життя Українського народу та інших народів, мають культурну цінність і є надбанням української нації та складовою частиною світової архівної спадщини¹.

В українській історіографії архівознавства питанням НАФ присвячено достатньо багато уваги. Процес його законодавчого унормування розглядали Геннадій Боряк² і Костянтин Новохатський³, Лариса Драгомірова⁴. Професор Боряк уперше запропонував погляд на архівні фонди як складову частину загальнонаціональних інформаційних ресурсів та порушив проблему створення Археографічного реєстру національної спадщини України і розширення інтелектуального доступу до документів НАФ. Питання доступу до архівної інформації, що міститься в документах НАФ, досліджували Кость Новохатський, Георгій Папакін, Ігор Довжук, Ірина Матяш та інші українські науковці⁵. Праці К. Новохатського присвячено також всебічному аналізу концепту „Національний архівний фонд” як соціокультурного феномену, в наукових публікаціях І. Матяш розглядається історія формування та склад НАФ. Комплексний аналіз поняття „Національний архівний фонд” та

¹ „Pro vnesennâ zmîn do Zakonu Ukraïni «Pro Naціонаl'nij arhîvnij fond»”

² Borâk, *Naціонаl'na arhîvna spadšina*; Borâk, „Sukupna arhîvna spadšina Ukraïni”.

³ Novohats'kij, „Organizaciâ dostupu do dokumentiv”; Novohats'kij, „Naціонаl'ni arhîvni fondi”.

⁴ Borâk, and Novohats'kij, „Moderne arhîvne zakonodavstvo Ukraïni”; Dragomirova, „Naціонаl'nij arhîvnij fond Ukraïni”.

⁵ Dovžuk, „Pravove regylûvannâ Informacijnoi Diâl'nosti”; Matâș, „Naціонаl'nij arhîvnij fond âk džerel'na baza”.

його структури, а також українського законодавства і актів міжнародного права, пов'язаних із функціонуванням НАФ, здійснила Людмила Приходько⁶. Спеціальні розділи про формування та організацію НАФ містять підручники та навчальні посібники з архівознавства⁷, в серії „Архівні зібрання України. Спеціальні довідники” 2002 року вийшов довідник „Національний архівний фонд: засоби інтелектуального доступу до документів”⁸.

Досліджують українські науковці також питання організації сукупної архівної спадщини в закордонних країнах та документальні комплекси іноземного походження в українських архівах⁹. Чи не найдетальніше в українській історіографії представлені питання, що стосуються предмета дослідження, в Польщі. Зокрема Ростислав Мельник у своїх наукових працях дослідив особливості організації архівної справи Польщі та склад і зміст НАФ Республіки Польща¹⁰.

Натомість у польській історіографії проблеми української архівної справи представлені досить обмежено, переважно працями українських авторів у наукових фахових часописах „Archeion”, „Archiwista Polski”, „Przegląd Archiwalno-Historyczny” чи матеріалах наукових конференцій¹¹. При цьому публікацій, присвячених характеристиці НАФ України, в якому відклалися цінні джерела до вивчення польської історії, культури, відомих родів і видатних постатей, українсько-польської співпраці, в польській історіографії практично немає. Актуальність розмови на сторінках польських архівознавчих журналів про архівну справу в Україні та НАФ зумовлена як тісною українсько-польською співпрацею в сфері архівістики та величезним масивом полоніки в архівних установах України, так і надзвичайною загрозою для україн-

⁶ Prihod'ko, „Nacional'nij arhivnij fond”.

⁷ Kalakura, and Matâš, *Arhivознаvstvo: Підручник*; Matâš, *Arhivознаvstvo. Teoretični засadi*.

⁸ Hristova, and Bezdrabko, *Nacional'nij arhivnij fond Ukraïni*, 7.

⁹ Levčenko, *Arhivi i arhivna sprava*; Antonenko, „Organizaciâ arhivnoï справи”; Bilousova, „Nacional'nij arhiv Šponiï”; Bilousova, „Nacional'nij arhiv Nepal”.

¹⁰ Mel'nik, „Organizaciâ dostupu ta koristuvannâ”; Mel'nik, „Ponâttâ Nacional'nogo arhivnogo fondu”.

¹¹ Nowochacki, „Narodowe zasoby archiwalne”; Matiasz, „Archiwistyka na Ukrainie: nowy etap”; Matiasz, „Archiwistyka na Ukrainie na przełomie”; Matiasz, and Wołkotrub, „Dziesięciolecie działalności Ukraińskiego Instytutu”; Matâš, „Dokumenty Nacional'nogo Arhivnogo Fonda”; Levchenko, „Development of methodological basis”; Levchenko, „The archival branch of Ukraine”.

ських архівів і усієї світової культури, спричиненою війною Росії проти України.

Джерелами дослідження порушеної проблеми виступають законодавчі акти та інші нормативні документи; архівні документи, насамперед фонду 14 Головне архівне управління України у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України; новітні джерела – цифрові документи, розташовані зокрема на порталі Державної архівної служби України.

Поняття „Національний архівний фонд”: історія і сутність

Питання про визначення статусу сукупної архівної спадщини України, правове врегулювання питань забезпечення збереження архівних документів та доступу до архівної інформації, визначення законодавчих засад міжнародної діяльності постало перед українськими архівістами ще до відновлення державної незалежності України 24 серпня 1991 р. Уже до кінця 1991 р. робоча група на чолі з начальниками відділів державного органу в сфері архівної справи – Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України – Костем Новохатським і Георгієм Портновим підготувала перший проект закону „Про Архівний фонд України та архіви”. На початковому етапі розглядалася назва „Архівний фонд України” за аналогією до неймінгу, прийнятого російськими архівістами для підготовки свого закону. Назви „Архівний фонд Литви”, «Архівний фонд Республіки Молдова» вже побутували або готувалися до унормування в відповідному законі. Закон „Об Архивном фонде Республики Молдова” ухвалив 1 лютого 1992 р. Парламент Молдови. На початку 1992 року відновилася робота з підготовки українського законопроекту. До авторського колективу додатково увійшли заступник директора Інституту історії України АН України, голова Правління Співки архівістів України, доктор історичних наук, професор Станіслав Кульчицький, директор щойно створеного Центрального державного архіву громадських об’єднань України, кандидат історичних наук Руслан Пиріг і старший науковий співробітник Інституту держави і права АН України, кандидат юридичних наук Ігор Усенко. В процесі законотворення з’явилася назва „Національний архівний фонд” з неприйнятним за радянського часу терміном „національний”. Про Національний архів йшлося лише у розробках українських архівознав-

ців 1917–1921 рр., коли існував шанс на створення європейської моделі організації архівної справи в Україні. На жаль, спробу архівної реформи, зміст якої полягав у проголошенні державної власності на архівні документи та створенні Національного архіву, не вдалося реалізувати ні урядові гетьмана Української Держави Павла Скоропадського, ні Директорії Української Народної Республіки¹².

Переконливим для ухвалення рішення про назву сукупної архівної спадщини України був також приклад Польщі, де запроваджене Декретом про державні архіви (29 березня 1951 р.) під впливом радянської архівної практики поняття „державний архівний фонд” (*państwowy zasób archiwalny*) трансформувалося у поняття „Національний архівний фонд” (*narodowy zasób archiwalny*). Воно було закріплене в ухваленому Сеймом Польської Народної Республіки Законі „О narodowym zasobie archiwalnym i archiwach” (14 липня 1983 р.) і поширювалося на документи (з будь-якими носіями, незалежно від часу і способу її створення), що містили цінну інформацію про функціонування Польської держави, органів її державної влади і державних установ, її зв'язків з іншими державами; розвиток суспільного й економічного життя, діяльність політичних, громадських, господарських, професійних і релігійних організацій; розвиток науки, культури і мистецтва. 1998 р. після відновлення у Польській Республіці місцевого самоврядування до складу НАФ додалася категорія документів про діяльність органів місцевого самоврядування та його інституцій; а 2005 р. – електронні документи. Подібну трансформацію пережило поняття „Държавен архивен фонд” у Болгарії, де Закон „За Националния архивен фонд”, що вступив у силу 13 липня 2007 року унормував поняття „Националния архивен фонд”.

Категорійно-понятійний апарат українського архівознавства офіційно поповнився поняттям „Національний архівний фонд” після прийняття відповідно до Постанови Кабміну від 21 липня 1992 р. „Положення про Головне архівне управління при Кабінеті Міністрів України”. Новоствореному центральному органу виконавчої влади в галузі архівної справи та документознавства делегувалися функції відання документами НАФ, державного контролю за обліком, забезпеченням збереженості та поповненням НАФ, публікації документів НАФ та забезпечення їх правового статусу. В ухваленому 24 грудня 1993 року

¹² Matáš, *Arhivna nauka i osvita*.

Верховною Радою України Закону України „Про Національний архівний фонд і архівні установи” нова для України категорія архівознавства трактувалася як „складова частина вітчизняної і світової культурної спадщини та інформаційних ресурсів суспільства”, що „перебуває під охороною держави і призначена для задоволення інформаційних потреб суспільства і держави, реалізації прав та законних інтересів кожної людини”¹³. В такий спосіб окреслювалося значення Національного архівного фонду як елементу культури Українського народу, що перебуває під опікою суверенної держави, є державною власністю і водночас покликаний задовольнити потреби держави, суспільства і конкретної людини, а його склад передбачав можливості для ширшої міжнародної співпраці в сфері архівістики. Основу НАФ склала українська частина Державного архівного фонду СРСР і передані на державне зберігання документи Комуністичної партії України та її молодіжної організації – комсомолу, які зберігалися за радянського часу в мережі партійних архівів. Доба паралельного існування Державного архівного фонду в УРСР та Архівного фонду компартії завершилася.

Окреслення статусу сукупної архівної спадщини було принциповою новелою першого після відновлення державної незалежності України нормативно-правового акту в архівній справі. 13 грудня 2001 року Верховна Рада України ухвалила другу редакцію галузевого закону „Про Національний архівний фонд та архівні установи”, яка остаточно унормувала демократизацію доступу до документів НАФ за принципом „доступне все, що не обмежено законом”¹⁴. Такий підхід базувався на нормі статті 34 Конституції України щодо права кожного на вільне збирання, зберігання та поширення інформації і корелював з Рекомендаціями Комітету Міністрів Ради Європи країнам-членам щодо Європейської політики доступу до архівів № R (2000). Відтоді до цього законодавчого акту до 14 січня 2020 р. внесено 11 змін. Розроблення нового архівного закону і можливу зміну назви Національного архівного фонду на „Національні архівні інформаційні ресурси” анонсувала Державна архівна служба України в Стратегії розвитку архівної справи на період до 2025 року, яку презентувала у вересні 2020 року. В процесі реформи планувалося запровадження Єдиної державної системи органів управління

¹³ „Postanova від 21 lipnâ 1992 r. N 415”.

¹⁴ Novohats'kij, „Organizaciâ dostupu do dokumentiv”, 75.

Національними архівними інформаційними ресурсами, документацією та архівами¹⁵. Однак розв'язана росією війна проти України, української історії та культури, призупинила архівні реформи, поставивши на порядок денний як найпершу проблему забезпечення збереженості документів НАФ України. Широкомасштабне військове вторгнення мало своїм ідеологічним підґрунтям радянські міфи та ідею реставрації СРСР.

У Радянському Союзі сукупність документів, що належала радянській державі і мала політичне, народно-господарське, наукове, соціально-культурне або історичне значення, називалася „Єдиний державний архівний фонд СРСР” (1922–1941) та „Державний архівний фонд СРСР” (1941–1991). Друге поняття існувало (зокрема через радянські впливи) також у НДР (нім. *Staatlicher Archivfonds*), Болгарії (болгар. *държавен архивен фонд*), Польщі (пол. *państwowy zasób archiwalny*). Особливість ЄДАФ СРСР полягала в тому, що складовими частинами документального мегакомплексу, який перебував у віданні Головного архівного управління при Раді Міністрів СРСР, були архівні фонди республік. Склад ЄДАФ УРСР у загальних рисах окреслювала постанова Малої Президії РНК УСРР від 31 жовтня 1922 р. „Про охорону архівів”. Внесенню до ЄДАФ УРСР підлягали архівні документи всіх ліквідованих установ, закінчені діловодством справи державних і громадських установ та організацій, документи державного походження, що опинилися у приватних власників; передбачалася реєстрація приватних зібрань. Відповідно до цього акту документи військових установ та організацій мали передаватися до Військово-наукового архіву Центрархіву РСФРР, а архівні матеріали з історії революції і Комуністичної партії в Україні, згідно з постановою ВУЦВК від 6 квітня 1921 р. „Про комісії по історії української революції і комуністичної партії” – надходити в розпорядження Істпарту. Відтак означення „єдиний” не відвідало суті державного архівного фонду, оскільки розпочиналося формування окремого партійного фонду, згодом закріпленого „Положенням про Єдиний партійний архів ВКП (б)” (1929).

Розроблена Головархом „Інструкція про поділ Єдиного державного архівного фонду на секції” (1922) визначала в складі ЄДАФ 6 тематичних груп (секцій): політичну; історично-революційну; військово-морську; соціально-економічну; адміністративно-судову; народної освіти

¹⁵ Deržavna arhivna služba Ukraïni, „Strategiâ rozvitku arhivnoïspravi na period do 2025”.

і духовної культури. Першу секцію складали документи про діяльність законодавчих установ, вищих органів влади; зовнішньої політики держави – діловодні фонди Центральної Ради, гетьманської канцелярії, РНК, ВУЦВК, Всеукраїнських і губернських з'їздів Рад РСЧД, канцелярій генерал-губернаторів, дипломатичних установ. Другу – документи, пов'язані з історією революційних рухів в Україні (в найширшому розумінні), діяльністю політичних партій, аграрних заворушень, релігійних рухів – фонди жандармських і охоронних управлінь, секретних столів канцелярій губернаторів, управлінь поліції. Третю – документи з історії військово-морської та авіаційної справи, фонди установ армії та флоту, четверту – сільського господарства, промисловості, торгівлі, техніки, профспілкових рухів, соціального забезпечення, матеріальної культури (фонди Казенної палати, Державного контролю, торговельно-промислових підприємств, трестів, акцизних підприємств, митниці, кредитних підприємств). П'яту – документи про роботу судових установ, органів управління та самоуправління (судових установ, нотаріальних контор, рад присяжних повірених, цензурних комітетів, канцелярій інспектур у справах друку, губернських правлінь, управлінь поліції, губернських і повітових земських управ). Шоста секція охоплювала документи з питань науки, літератури, мистецтва, друку, історії освіти, релігійних культів і включала фонди управлінь навчальних округів, дирекцій та інспекцій народних училищ, навчальних закладів, наукових товариств і установ, духовних консисторій. Основоположним при цьому був принцип неподільності документальних фондів¹⁶. Із незначними змінами ця схема систематизації документів на тривалий час закріпилася в українських архівах.

1925 року в Москві розробили проєкт положення про Центральне архівне управління (Центрархів) СРСР, в якому було закладено ідею інкорпорації ЄДАФ УРСР та інших союзних республік до єдиного союзного фонду. Проєкт суперечив українському архівному законодавству, надаючи право Центрархіву СРСР підпорядковувати собі будь-який архів УСРР, вирішувати питання належності та переміщення архівів, встановлювати звітування Укрцентрархіву перед Центрархівом СРСР. Під час його обговорення на засіданні Ради Укрцентрархіву, висловлювалися думки, що автори проєкту „не врахували ту обста-

¹⁶ Golovne arhivne upravlinnâ Ukraïni, f. 14/op. 1/54: 29.

вину, що Україна жила самостійним історичним життям, що пам'ятки того життя, котрі можливо не мають вартості з неукраїнського погляду, складають великий науковий скарб України, від якого вона не може відмовитися і який вона не може довірити ніякій установі поза Україною”¹⁷. Остаточний варіант рецензії Укрцентрархіву містив менш емоційне формулювання, вказуючи на неприпустимість „надмірної централізації”, що порушувало б інтереси союзних республік¹⁸. Та московське керівництво намагалося нівелювати будь-які прояви національної ідентичності їхніх народів, розчинити національну культуру в вигаданій пропагандою „радянській культурі”. Важливі документальні комплекси вивозилися до столиці і вносилися до ДАФ СРСР, у центральних архівах опинялися документи українського, білоруського, грузинського та іншого походження. Постанови „Про єдиний державний архівний фонд УСРР” ВУЦВК та РНК УСРР ухвалили в грудні 1925 р. і квітні 1930 р. З переходом у березні 1939 року архівних установ у підпорядкування НКВС СРСР у новому „Положенні про Державний архівний фонд СРСР” (1941) вже не передбачалося поділу ДАФ СРСР на фонди союзних республік. Відтак після відновлення державної незалежності України гостро постала проблема правового врегулювання питань правонаступництва щодо ДАФ СРСР.

Вирішити питання поділу архівів СРСР мала „Угода про правонаступництво щодо Державного архіву колишнього СРСР” від 6 липня 1992 р. Згідно з цим актом, суверенні держави, виходячи з принципів цілісності і неподільності архівних фондів, відмовилися від взаємних претензій на право володіти фондами, утвореними в результаті діяльності вищих державних структур попередніх держав і СРСР, що зберігалися в державних архівах за межами їхніх територій, а також підтвердили взаємне визнання передачі під їхню юрисдикцію державних архівів та інших архівів союзного рівня колишнього СРСР. Однак документ не було ратифіковано насамперед Російською Федерацією¹⁹.

Важливе значення для пострадянських країн і країн, які мали з Україною спільні архівні інтереси, мало ухвалення концепції «спільної архівної спадщини». Історичним прообразом цього поняття було задеклароване в Баденській угоді між Австрією та Угорщиною від 25 травня 1926 р.

¹⁷ Golovne arhivne upravlinnâ Ukraïni, f. 14/op. 1/88: 78.

¹⁸ Golovne arhivne upravlinnâ Ukraïni, f. 14/op. 1/88: 80.

¹⁹ Matâš, „Perša mižnarodna uroda”.

поняття „спільна духовна спадщина”. Порядок користування документальними комплексами, що належали до „спільної архівної спадщини”, передбачав зберігання їх в одній із зацікавлених країн та забезпечення цією країною безперешкодного доступу до них інших країн-співвласників та копіювання з можливістю вливання копій до складу власного архівного фонду²⁰. Генеральний секретар Міжнародної ради архівів проф. Шарль Кечкеметі у співпраці з Евером ван Лааром уклав посібник „Угоди і конвенції: моделі двосторонніх та багатосторонніх угод і конвенцій про передавання архівів” (1981), у якому викладалася ідея концепції. Таким чином, міжнародне архівне співтовариство і Генеральна конференція ЮНЕСКО дали обґрунтовані рекомендації щодо можливостей урегулювання архівних спорів між державами. Ідея „спільної архівної спадщини” склала правове і наукове підґрунтя міжнародних архівних проектів „Odtworzenie polskiej pamięci”, „Спільна архівна спадщина країн і народів Центральної і Східної Європи” (2001–2004), спрямованих на виявлення і залучення до наукового обігу інформації про фонди, що є спільною архівною спадщиною країн регіону. Та відсутність ратифікації відповідними парламентами „Угоди про правонаступництво щодо державних архівів колишнього Союзу РСР” від 6 липня 1992 р. залишила питання спільної архівної спадщини щодо пострадянських країн неврегульованим.

Найбільш послідовними в просуванні ідеї „спільної архівної спадщини” стали польські архівісти. В цій сфері було налагоджено ефективну співпрацю з українськими колегами. Напрями і форми співпраці визначила підписана 25 червня 1996 р. двостороння угода „Про співробітництво у справі охорони і повернення втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей”. Міждержавний акт декларував Міжурядової українсько-польської комісії для виявлення, збереження і повернення культурних цінностей, пов’язаних із культурою та історією Польщі та України, визнаних незаконно переміщеними або втраченими. Промоторами такої співпраці стали з польської сторони керівники архівної служби Дарія Наленч та Владислав Стемпняк і Геннадій Боряк – з української сторони. Упродовж 1997–2007 рр. відбулося три засідання комісії та два спільні засідання українських і польських (16 лютого і 12 грудня 2001 р.), а 1 липня 2003 р.

²⁰ Koval', „Do pitannâ pro virišennâ problemi rozpodilu arhiviv”, 13.

Державний комітет архівів України і Генеральна дирекція Республіки Польща підписали протокол про взаємне передавання переміщених культурних цінностей. Важливим етапом цієї співпраці стало двостороння науково-практична зустріч „Спільна польсько-українська архівна спадщина”, що відбулася у Плоцьку 12–13 вересня 2005 р. Матеріали зустрічі було опубліковано в спільному виданні „Архівна спадщина у співпраці між Польщею та Україною”²¹. Це видання підсумувало розвиток українсько-польської співпраці впродовж 1996–2006 рр. До нього увійшов також протокол про концепцію спільної польсько-української архівної спадщини (Варшава, 19–20 травня 2006 р.). При цьому варто зауважити, що проблема українсько-польської співпраці в сфері архівів потребує окремого дослідження.

Склад Національного архівного фонду

В профільному архівному законі та підзаконних актах унормовано питання про засади формування НАФ та його склад, право власності на документи НАФ та особливості доступу до архівної інформації, що в них міститься; про відповідальність за забезпечення збереженості документів НАФ та інші питання, пов'язані з їх обліком, зберіганням і використанням. В часі між ухваленням першої і другої редакції Закону України „Про Національний архівний фонд та архівні установи” архівознавці дискутували, чи тотожні поняття „архівний документ” і „документ НАФ”. Визначення терміну „документ НАФ” стало однією з новел другої редакції (2001). В статті 1 розділу I його визначено як „архівний документ, культурна цінність якого визнана відповідною експертизою та який підлягає державному обліку і зберіганням”²². При цьому термін „культурна цінність” розумівся як універсальний і охоплював історичну, наукову, соціальну, економічну, політичну, соціальну, суспільну цінності документів НАФ. Як справедливо зауважила дослідниця НАФ України Л. Приходько, істотне розширення змісту поняття „цінність документа” відбулося „значною мірою під впливом становлення системи правової охорони культурних цінностей та її розвитку в міжнародному праві, нормотворчій діяльності Організації Об'єдна-

²¹ Stepniak, *Dziedzictwo archiwalne*.

²² „Pro Nacional'nij arhivnij fond ta arhivni ustanovi”.

них Націй (ООН), Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Європейського Союзу (ЄС), Ради Європи, Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), інших міжнародних неурядових організацій”²³.

Відповідно до ст. 6 розд. II закону статусу „документу НАФ” архівний документ набуває після проведення експертизи цінності. Здійснення цієї процедури належить до компетенції експертних комісій у складі архівістів та експертів з середовища наукової і творчої громадськості. В процесі формування НАФ відбувається як внесення документів до НАФ, так і виключення зі складу НАФ. Принципово важливими є норми закону про заборону виключати документи зі складу НАФ з політичних чи ідеологічних міркувань та визнання державної власності на документи, „які до 1991 року перебували на державному обліку та зберігалися в державних архівних установах” (розділ III, ст. 8). Нормою про власність держави на такі документи було внесено до профільного закону за результатами виграного Україною судового процесу щодо забезпечення цілісності НАФ і обстоювання права державної власності на картини художника Миколи Глуценка, що зберігаються у фондах Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України.

Забезпечення збереженості НАФ та його цілеспрямоване поповнення новими документами, розширення доступу до інформації, що зберігається в документах НАФ, зокрема шляхом здійснення своєчасного розсекречення архівних документів та цифровізації, є пріоритетними напрямками державної політики у сфері архівної справи. Цифровізація стала найдієвішим інструментом розширення доступу до архівної інформації в умовах карантинних обмежень у зв'язку з пандемією коронавірусної хвороби 2019–2021 рр. та після широкомасштабного військового вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 р. Істотну допомогу українським архівістам у цій сфері надають архівні установи Польщі, Чехії, Ізраїлю. Оцифровані документи доступні на створеному Державною архівною службою України Міжархівному пошуковому порталі „Єдине вікно доступу до цифрових ресурсів українських архівів”²⁴.

Документи НАФ загальнонаціонального значення зберігають центральні державні архіви України (Центральний державний архів ви-

²³ Prihod'ko, „Nacional'nij arhivnij fond [1]”, 74.

²⁴ Deržavna arhivna služba Ukraïni, „Mižarhivnij pošukovij portal”.

щих органів влади та управління України, Центральний державний історичний архів, м. Київ/ м. Львів; Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, Центральний державний науково-технічний архів України, Центральний державний архів громадських об'єднань та українців, Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів), Інститут рукопису національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, а документи НАФ регіонального значення – місцеві державні архівні установи та архівні установи органів місцевого самоврядування; галузевого значення – галузеві державні архіви та архівні підрозділи державних наукових установ, музеїв та бібліотек. Структуру системи архівних установ визначає Закон України „Про Національний архівний фонд і архівні установи”.

Уже в першій редакції закону було задекларовано увагу держави до поповнення НАФ документами культурної спадщини України, що знаходяться за кордоном, і документами іноземного походження, що стосуються історії України, та пріоритетність порядку фінансування їх виявлення, взяття на облік, передавання, придбання або відтворення в копіях (розділ II, ст. 5). Такі документи в архівознавчій літературі дістали назву «архівна українців». Організацію передавання та повернення в Україну писемної історико-культурної спадщини зарубіжних українців та українських громад, запровадження таких документів до наукового, культурного та суспільного обігу як координаційний центр з питань роботи з документами зарубіжної українців з травня 2007 р. по червень 2022 р. забезпечував Центральний державний архів зарубіжної українців. У складі НАФ відклалися також документи іноземного походження, що є історичними джерелами до вивчення історії та культури закордонних держав.

Відтак НАФ має три складові частини. Першу частину складають історично складені комплекси документів офіційного походження, утворені незалежно від часу на території сучасної України як у діяльності органів влади, місцевого самоврядування, громадських і релігійних організацій, установ, підприємств усіх форм власності, так і особового походження, що зберігаються на території України. До них належать такі комплекси:

- а) документи українського походження часів Київської русі (X–XII ст.), Галицько-Волинського та інших князівств, які виникли на теренах колишньої Київської русі (XII–XIV ст.), Гетьманщини

(XVII–XVIII ст.), Запорізької Січі (XVI–XVIII ст.), Центральної Ради і директорії Української Народної Республіки (1917–1920 рр.), Української Держави (1918 р.), Західноукраїнської Народної Республіки (1918–1919 рр.), Карпатської України (1938–1939 рр.), Української Радянської Соціалістичної республіки (1917–1991 рр.), незалежної України (з 24 серпня 1991 р.);

б) документи діяльності представників влади інших держав, до складу яких з кінця XIV – до середини 40-х років XX ст. входили українські землі (фонди й окремі документи адміністративно-військових, судово-поліцейських органів і установ, інших організацій Польсько-Литовської держави, Кримського ханства й Турецької імперії, Московського царства, Російської імперії, тимчасового уряду Росії, білогвардійських адміністрацій генералів Антона Денікіна і Петра Врангеля, Австро-Угорщини, Польщі, Румунії, Угорщини, Чехословаччини;

в) документи окупаційних установ Німеччини (1941–1944 рр.) і створених ними органів місцевого самоврядування.

Другу частину НАФ складає архівна україніка – документи українського походження, вивезені з території сучасної України або утворені за межами України в діяльності української політичної та трудової еміграції (зокрема еміграційних урядів УНР і ЗУНР), українських політичних партій і громадських об'єднань, військових, культурно-освітніх і наукових установ та окремих осіб і повернуті в Україну в порядку реституції чи на підставі дарування або зберігаються за межами України і підлягають поверненню в Україну в оригіналах або копіях. Останнє стосується документів, що зберігаються в закордонних архівах на законних підставах і не можуть бути повернуті в оригіналах в Україну. Щодо таких документів від середини 1990-х років розпочалася робота з „інтелектуального повернення” – їх виявлення і реєстрації, покликана заповнити лакуни НАФ на інформаційному рівні через забезпечення інтелектуального доступу до інформації, що міститься в цих документах.

Третю частину становлять документи іноземного походження, що за різних обставин опинившись на території України, на законних підставах внесені до НАФ.

Найціннішими документами НАФ є унікальні документи. Вони мають виняткову культурну цінність і важливе значення для формування національної самосвідомості Українського народу та визначають

його вклад у всесвітню культурну спадщину²⁵. Належність документів до цієї категорії встановлюють експертні комісії на підставі критеріїв походження, змісту та зовнішніх ознак. Аналогів таких документів за документною інформацією і/або зовнішніми ознаками не існує. На момент ухвалення галузевого закону Кабінет Міністрів України затвердив своєю постановою «Положення про Державний реєстр національного культурного надбання» (від 12 серпня 1992 року N 466 (466-92-п), яким до об'єктів, які становлять виняткову історичну, наукову, художню чи іншу культурну цінність, було віднесено документальні пам'ятки – унікальні акти державності, інші важливі архівні матеріали, кіно-, фото- і фонодокументи, старовинні рукописи, рідкісні друковані видання²⁶. Відтоді тривала робота з підготовки такого реєстру в усіх галузях культури. Українські архівісти працювали над створенням Державного реєстру національного культурного надбання після затвердження постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1997 року № 174 „Положення про порядок визначення наукових об'єктів, що становлять національне надбання”, яким визначалася потенційна належність до таких наукових об'єктів архівних фондів та колекцій. З цією метою було внесено зміни до Закону України „Про Національний архівний фонд і архівні установи” та розроблено „Положення про віднесення документів Національного архівного фонду до унікальних, внесення їх до Державного реєстру національного культурного надбання, а також їх зберігання”. В грудні 1998 року ГАУ при КМ України разом з НАН України затвердили спільним наказом Методику і критерії виявлення і включення унікальних документальних пам'яток НАФ України до Державного реєстру національного культурного надбання. Науковці Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства розробили Методику грошової оцінки документів НАФ. Однак у серпні 2007 року постановою Кабінету Міністрів України було затверджено новий «Порядок віднесення документів Національного архівного фонду до унікальних, їх обліку та зберігання» і скасувала чинність наказу спільного ГАУ і НАН України, спростивши процедуру реєстрації унікальних документів.

²⁵ „Nakaz 16.08.2016 No 2505/5 ”.

²⁶ „Postanova від 12 serpnâ 1992 r. N 466”.

Централізований облік унікальних документів веде Державна архівна служба України. На початок 2022 року в українських архівах зареєстровано 440 таких документів, написаних латиною та старо-українською, церковнослов'янською, польською, угорською, румунською, німецькою, французькою та іншими мовами. Це зокрема грамоти на пергаменті XIII–XV ст., Заповіт Гетьмана Української держави Павла Скоропадського 3 серпня 1918 р. з автографом і сургучевою печаткою, Універсал Директорії Української Народної Республіки про злуку з Західно-Українською Народною Республікою 22 січня 1919 року, Закон про громадянство Української Народної Республіки 15 листопада 1921 р., Акт проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. та ін. Всі унікальні документи оцифровані, а їхні цифрові образи розташовано на сайті ДАСУ²⁷, впродовж 2009–2011 рр. рубрика «Унікальний документ» існувала в науково-практичному журналі „Архіви України”.

Загалом у державних архівах, архівних підрозділах державних наукових установ НАН України, архівних відділах райдержадміністрацій і міських рад зберігається понад 57 млн. од. зб. документів, а в архівних підрозділах установ, рукописних відділах музеїв і бібліотек – близько 22,4 млн. од. зб. з паперовим носієм інформації та відповідно 1 569 740 од. обл. і 1,25 млн. од. обл. аудіовізуальних документів НАФ²⁸. З початком розв'язаної 2014 року Російською Федерацією гібридної війни на тимчасово окупованій території України опинилися Державний архів Автономної Республіки Крим, Державний архів міста Севастополя, державні архіви Донецької і Луганської областей. Частину документів НАФ з Донецька і Луганська вдалося евакуювати. Інша частина разом із «кримськими» документами в порушення всіх норм міжнародного права опинилися в складі архівного фонду росії.

Найдавніший документ НАФ – глиняні таблички (III тис. до н. е.) зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Зібрання фонографічних записів єврейського музичного фольклору (1912–1947) з фондів НБУВ 2005 р. внесено до Міжнародного реєстру програми ЮНЕСКО „Пам'ять світу”. Унікальні пам'ятки першої третини XII ст. (борговий лист на бересті із давньоруського міста Звенигорода) та XIII ст. (грецьке Євангеліє) відклали-

²⁷ Central'nij deržavnij elektronnij arhiv Ukraïni, „Deržavna arhivna služba Ukraïni”.

²⁸ Ibid.

ся відповідно у фондах Центрального державного історичного архіву України у Львові та Центрального державного історичного архіву України в Києві. Найбільшу кількість унікальних документів – папські булли, королівські грамоти, берестяні грамоти, листи (322 документи, датовані XII–XX ст.) зосереджено в ЦДІАЛ України. Фонди обох історичних архівів України, як і всіх інших архівних установ, переконливо засвідчують належність НАФ України до світової архівної спадщини. В українських архівах зберігаються документи, що є джерелами до історії Австрії, Болгарії, Великої Британії, Греції, Ізраїлю, Канади, Німеччини, Польщі, США, Угорщини, Туреччини та багатьох інших. Оскільки це питання потребує спеціального висвітлення, наведемо тут лише окремі приклади. Так, у ЦДІАЛ України відклалися численні фонди офіційного і особового походження, пов'язані з історією Польщі: „Міністерство фінансів, м. Варшава” (ф. 423), „Проектно-наукове бюро польських державних залізниць, м. Варшава” (ф. 345), „Польська тютюнова монополія, м. Варшава” (ф. 443), „Головна команда державної поліції, м. Варшава” (ф. 641), „Канцелярія губернатора, м. Перемишль” (ф. 645), „Міська управа, м. Перемишль” (ф. 602), „Канцелярія губернатора, м. Перемишль” (ф. 645), „Лянцкоронські, графи” (ф. 181), „Любомирські, князі” (ф. 835), „Рошковський Адольф-Юліан, фельдмаршал-лейтенант австрійської армії, комендант фортеці в Перемишлі” (ф. 88) та ін. Відповідно до угоди з Генеральною дирекцією державних архівів Польщі львівські архівісти проводять мікрофільмування „Тимчасовий комітет самоврядування. м. Львів” (ф. 770), що є важливим джерелом до історії України і Польщі²⁹. Інтенсивно ведеться в ЦДІАЛ навіть під час розв'язаної росією війни проти України оцифрування архівних фондів задля надання он-лайн доступу до інформації про склад і зміст НАФ для користувачів в усьому світі.

Не менш актуальні в контексті порушеної проблеми фонди зберігаються в ЦДІАК України: „Колекція документів Скарбу коронного” (ф. 1), „Західно-Українське товариство Ліги Націй, м. Відень” (ф. 355), „Цивільна канцелярія командира Окремого Литовського корпусу та головнокомандуючого польською армією великого князя Костянтина Павловича, м. Варшава” (ф. 444), родинні зібрання Сапег (ф. 48), Потоцьких (ф. 49), Любомирських (ф. 236), Грохольських (ф. 239), Браницьких (ф. 241), По-

²⁹ Terešuk, „Šukaj v arhivah!».

нятовських (ф. 243) та ін. Фонд 257 „Радзивілли” як українську частину пам’ятки „Архіви Радзивіллів та Несвіжська бібліотечна колекція” (разом зі списками з Білорусі, Литви, Польщі, Російської Федерації та Фінляндії) 2009 року внесено Міжнародного реєстру програми ЮНЕСКО „Пам’ять світу”. Спеціально для іноземних дослідників інформацію про документи НАФ до історії національних менших та міжнародних зв’язків (про греків, вірмен, французів, болгар, чехів, сербів, поляків, зв’язки з Латвією і Литвою) подано на сайті ЦДІАК України³⁰.

Частиною міжнародного проекту України є «Архівна колекція Оперативного штабу райхсляйтера Розенберга» представлена на сайті ЦДАВО України. Оперативний штаб райхсляйтера Розенберга (*Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg*, ERR) під час Другої світової війни координував і безпосередньо здійснював конфіскацію культурних цінностей в країнах, окупованих нацистською Німеччиною, у т. ч. в Естонії, Латвії, Литві та Білорусі (Райхскомісаріат Остланд), СРСР (Райхскомісаріат Україна), Бельгії, Нідерландах, Польщі, Греції, Франції, Італії, Чехословаччині та інших країнах. Документи української частини зберігаються в фондах „Штаб імперського керівника (райхсляйтера) Розенберга для окупованих західних областей і Нідерландів, м. Брюссель (Бельгія), 1940–1943” (ф. 3674), „Штаб імперського керівника (райхсляйтера) Розенберга для окупованих східних областей, м. Берлін, Київ, 1940–1945” (ф. 3676), „Райхскомісаріат України, м. Рівне, 1941–1945” (ф. 3206)³¹.

У ЦДАВО України також зберігається великий обсяг архівної інформації про міжнародні контакти, створення та діяльність перших закордонних дипломатичних установ та іноземних консульств. У фондах органів управління у сфері зовнішніх зносин: „Народне міністерство закордонних справ Української Народної Республіки, 1917–1918 рр.” (ф. 2592), „Міністерство закордонних справ Української Держави, 1918 р.” (ф. 3766), „Міністерство закордонних справ Української Народної Республіки, 1918–1924 рр.” (ф. 3696), „Управління уповноваженого Народного Комісаріату Закордонних справ СРСР на Україні, м. Харків” (ф. 4), „Уповноважене представництво УСРР при всіх закордонних установах

³⁰ Central'nij deržavnij istoričnij arhiv Ukraïni, m. Kiïv. „Dokumenty Central'nogo deržavnogo istoričnogo arhivu”.

³¹ Kaševarova, *Diâl'nist' Operativnogo štabu Rozenberga z vivčennâ nacistami «shidnogo prostoru» (1940–1945)*. Vol. 1; Kaševarova, *Diâl'nist' Operativnogo štabu Rozenberga z vivčennâ nacistami „shidnogo prostoru” (1940–1945)*. Vol. 2.

допомоги голодуючим при Всеукраїнській центральній комісії з боротьби із наслідками голоду, м. Харків” (ф. 261) відклалися проекти нормативно-правових актів у сфері формування дипломатичної служби, накази щодо призначення дипломатичних та консульських працівників, листування з українськими та іноземними дипломатичними та консульськими установами, окупаційною владою, звіти закордонних представництв тощо про політичну та економічну ситуацію в закордонних країнах. Господарські питання, пов'язані зі створенням у системі установ зовнішньополітичного відомства спеціального підрозділу з обслуговування іноземних представництв, задокументовані у фонді „Українське бюро з обслуговування іноземців при НКЗС УРСР” (Укрбюробін). Документи фондів „Генеральне консульство РРФСР в Києві, м. Київ” (ф. 2482), „Естонський національний комітет в Києві, м. Київ” (ф. 2224), „Французьке консульство в Києві, м. Київ” (ф. 4466), „Англійське консульство в Києві, м. Київ” (ф. 4467) та ін. містять цінну фактографічну інформацію про персональний склад консульств, їх адреси, рівень та інтенсивність контактів тощо. Планується удоступнення документів цих фондів в межах проекту Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин і Державної архівної служби України „Дипломатичний е-архів”.

У Центральному державному архіві громадських об'єднань України, у ф. 1 „Центральний Комітет Компартії України” відклалися повідомлення ЦК КП(б)У та МЗС СРСР про діяльність іноземних генконсульств до уповноваженого Наркомату закордонних справ СРСР при уряді УСРР, про зустрічі зі співробітниками генконсульств і візити дипломатів. Ця інформація засвідчує, що іноземні представництва не лише перебували під постійним наглядом КДБ, але й контролювалися партійними органами. Документи щодо нагляду та репресій по відношенню до іноземців збереглися в Галузевому державному архіві СБУ.

Документальні комплекси про національні меншини і про активні міжнародні зв'язки та іноземні консульські представництва зберігаються в фондах державних архівів Вінницької, Київської, Миколаївської, Одеської, Харківської та ін. областей³². Зокрема, в Державному архіві Київської області зберігається фонд „Управління Уповноважено-

³² Bilousova, Liliâ. „Ukraïns'ka Polonika”; Belousova, „Jewish History as Reflected in the Documents”; Levčenko, Larisa. „Formuvannâ dżerel'noï bazi”.

го НКЗС в Київському районі” (ф.4205), розсекречений 1992 року, що містить документи про діяльність двосторонньої комісії з репатріації Польщі та польського консульства, про репресії проти співробітників Польської делегації в справах оптації.

Документи з фондів Державного архіву Київської області разом з документами з фондів ЦДАГО України та ЦДАВО України увійшли до української номінації „Документальна спадщина, пов’язана з аварією на Чорнобильській АЕС”, включеної 30 жовтня 2017 року до Міжнародного реєстру програми ЮНЕСКО „Пам’ять світу”.

Законом України „Про Національний архівний фонд та архівні установи” передбачено сприяння розвитку міжнародного співробітництва в архівній справі (розд. VIII, ст. 40) шляхом взаємного обміну архівними документами чи їх копіями, надання іноземцям та особам без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, доступу до документів НАФ, участі в роботі міжнародних організацій або в інших формах, що не суперечать законодавству. При цьому іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами доступу до документів Національного архівного фонду, а також мають такі самі обов’язки, як і громадяни України (розд. V, ст. 15).

Загрози цілісності Національного архівного фонду як проблема архівістики

Національний архівний фонд має для кожної держави надзвичайну цінність. Будь-які кризові ситуації в суспільстві й державі створюють підвищені ризики в архівній справі, що можуть привести до значних чи незворотних утрат, як у національних архівних фондах окремих держав, так і в сукупній світовій архівній спадщині. Загрози НАФ можна умовно поділити на такі групи: екологічні (стан природи), техногенні (розвиток науки і техніки), світоглядно-етичні (рівень самосвідомості нації і окремої людини), соціально-політичні (суспільна і політична стабільність/нестабільність в державі), економічні (відповідність фінансування архівних установ потребам), воєнні (війни збройні конфлікти, тероризм)³³. Велике значення в контексті розроблення правових засад

³³ Matáš, „Arhív u tehnogennomu suspil'stvì”, 137.

міжнародної взаємодії та взаємодопомоги в кризових ситуаціях мали дослідження РАМП „Рекомендації з планування мір захисту архівних документів і бібліотечних матеріалів від стихійних лих” (1988), програма ЮНЕСКО „Пам’ять світу”, „Програма ЮНЕСКО – Чорнобиль” (1990) та ін. На початку ХХІ ст. питанню безпеки архівів і архівних фондів було спеціально присвячено Міжнародну конференцію „Архіви і суспільство. Що зберігати? Приймання і відбір” (Рейк’явік, 10–13 жовтня 2001 р.), VIII Міжнародну конференція країн Центральної і Східної Європи (Варшава, 2002). Безпосередньо вирішенню проблеми упередження і подолання загроз НАФ України присвячено Концепцію захисту національних інтересів в архівній справі, основні завдання якої полягали в прогнозуванні, виявленні й оцінці реальних і потенційних погроз та дестабілізуючих факторів, розробленні комплексу організаційних заходів, орієнтованих на попередження, подолання чи нейтралізацію загроз, координацію дій державних органів і архівних установ із захисту як загальнонаціональних інтересів, так і законних потреб конкретних юридичних і фізичних осіб³⁴. Проте бойові дії на території України як загроза цілісності НАФ у концепції не розглядалася попри трагічний досвід українських архівів під час Другої світової війни.

Тоді плани евакуації архівів розроблялися вже у ході військових дій. Вивезенню підлягали особливо цінні та унікальні документи; довідковий апарат; документи, які характеризували обороноздатність СРСР; документи оперативного значення. Водночас документи виключно історичного значення, евакуювати які було неможливо, дозволялося залишати на місцях, розосередивши їх по сховищах та розпорошивши фонди. На практиці некомпетентність у проведенні евакуації спричинила загибель численних скарбів національної культури. До Златоуста, Актюбінська, Шадринська, Омська, Ульяновська, Ката-Кургана та інших міст вивозилися здебільшого документи 1920–1930-х рр. (до початку жовтня 1941 р. було вивезено 60 вагонів – близько 6 500 фондів), а безцінні документи минулих століть залишилися в окупованому місті. Значна кількість документів загинула не тільки від вибухів, пожеж, а й через розпорошеність архівних фондів по таємних сховищах з неприпустимими для документів умовами зберігання. Архіви, що залишилися на

³⁴ Novohats'kij and Skric'ka (Dragomirova), „Koncepciâ zabezpečennâ nacional'nih interesiv Ukraïni”.

окупованій території потрапили до зони діяльності СС-зондеркоманди Кюнсберга, підпорядкованої Ріббентропу, та Айнзацштабу рейхсляйтера Розенберга – установ, метою яких було опрацювання та вивезення до Німеччини документів місцевих архівів. У травні 1942 р. в Україну для організації використання місцевих архівів представником комісара архівної охорони було направлено д-ра Георга Вінтера, а наприкінці 1942 р. було створено Крайове управління архівами, бібліотеками та музеями, яке й спричинилося до вивезення українських архівних цінностей. У вересні 1943 р. із київських архівів до Кам'янця-Подільського, куди перемістилося Крайове управління архівами, бібліотеками та музеями при рейхскомісарі України у зв'язку з наступом радянських військ було відправлено актові книги XVI–XVIII ст., інші документи Київського архіву давніх актів, Полтавського обласного архіву, а також експонати київських і полтавського музеїв. У кінці грудня 1943 р. – на початку 1944 р. нацисти почали вивозити архівні документи та музейні матеріали до Тропау (Силезія), куди було вивезено всі актові книги архіву давніх актів, зібрання Потоцьких, Замойських і Гижицьких, частково – зібрання Історичного товариства Нестора-літописця. За межі України було вивезено також актові книги гродських, земських судових установ і магістратів міст Луцька, Володимира-Волинського, Овруча, Житомира, Кременця XVI–XVII ст., частково XVIII ст. Почасті ці матеріали було повернуто до Києва 2 лютого 1946 р. у 97 скринях³⁵.

Дії фашистів на окупованій території повторила росія, розпочавши гібридну війну проти України 2014 р. На початок 2014 р. у Державному архіві Автономної Республіки Крим на зберіганні знаходилось 1 397 799 од. зб. управлінської документації, 14 115 од. зб. особового походження, 18 178 од. зб. науково-технічної документації, 4573 од. обл. кінодокументів, 37 882 од. обл. фотодокументів, 597 од. обл. фонових документів, 178 од. обл. відеодокументів; у Державному архіві міста Севастополя – 203 875 од. зб. управлінської документації, 4696 од. зб. особового походження, 10 582 од. зб. науково-технічної документації, 2 од. обл. кінодокументів, 17 603 од. обл. фотодокументів, 2032 од. обл. фонових документів, 2373 од. обл. відеодокументів; у Державному архіві Донецької області – 1 920 974 од. зб. управлінської документації, 4733 од. зб. особового походження, 20 750 од. зб. науково-технічної документа-

³⁵ Matâș, „Arhivi i arhivna sprava”, 72.

ції, 3159 од. обл. кінодокументів, 16 417 од. обл. фотодокументів, 1291 од. обл. фонодокументів, 2490 од. обл. відеодокументів; у Державному архіві Луганської області – 1 489 173 од. зб. управлінської документації, 1053 од. зб. особового походження, 9266 од. зб. науково-технічної документації, 575 од. обл. кінодокументів, 19 405 од. обл. фотодокументів, 258 од. обл. фонодокументів, 2 од. обл. відеодокументів ³⁶. Після незаконної анексії Криму і окупації частини Донецької і Луганської областей росіяни вивезли з цих територій велику частину документів НАФ і в порушення всіх міжнародних норм внесли до складу Архіного фонду РФ. Широкомасштабне воєнного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року поставило під загрозу увесь НАФ України, адже російські нападники свідомо спрямували нищівні удари проти установ пам'яті – музеїв, бібліотек, архівів. Від ракетного удару зокрема згорів до тла архів Управління Служби безпеки України в Чернігівській області. На тимчасово окупованих територіях в руках окупантів опинилися документи НАФ і музейні предмети, розпочалося тотальне грабування культурних цінностей, вилучення з бібліотек видань з історії та культури України.

Задля протидії загрозам НАФ у зв'язку з оголошенням в Україні воєнного стану фізичний доступ дослідників до документів НАФ було припинено. Через загрозу ракетних ударів та обстрілів на всій території України Державна архівна служба України не коментує заходи з евакуації документів НАФ. Неоціненну допомогу для убезпечення документів НАФ від воєнної загрози надають архівісти Австрії, Німеччини, Польщі, Чехії та інших країн, передаючи сейфове обладнання, пакувальні матеріали, вогнегасники та інші необхідні засоби для забезпечення збереженості документів НАФ. Водночас за сприяння закордонних колег, зокрема з Польщі, Ізраїлю, Чехії, активізувалася робота з цифровізації архівних документів. Теоретична проблема протидії архівів катастрофам та убезпечення Національного архівного фонду через російське військове вторгнення в Україну перейшла у фазу набуття практичного досвіду. Злагоджена взаємодія архівістів світу в протистоянні загрозі надалі стане реальним підґрунтям практичних рекомендацій.

³⁶ Central'nij deržavnij elektronnij arhiv Ukraïni, „Deržavna arhivna služba Ukraïni”.

Висновки

Загалом розуміння сутності Національного архівного фонду України як надбання Українського народу і частини світової архівної спадщини на тлі достатньо високої активності українських науковців у спробах осмислити цей феномен є темою практично невичерпною. Вона набула особливої актуальності з початком широкомасштабної війни росії проти України 24 лютого 2022 р., оскільки агресором було проігноровано всі норми міжнародного права щодо захисту культурної спадщини і поставлено під загрозу не лише Національний архівний фонд України, а й усю світову архівну спадщину. В зв'язку з цим процес законодавчого унормування поняття про сукупну архівну спадщину в Україні, складу НАФ, шляхів його формування та вирішення проблеми забезпечення збереженості, зокрема в умовах війни, яку розв'язала росія, потребує додаткового осмислення. В цих умовах гіпотеза щодо невинноватості відсутності в назві сукупної архівної спадщини російської федерації терміну «національний» як похідного від поняття «нація» як політико-правового феномену і такого, що суперечив успадкованим росією радянським міфологемам та політичним цілям використання архівної інформації, знаходить підтвердження в обґрунтуванні російськими істориками потреби нападу на Україну, заперечення її історії і знищення культури. Натомість об'єктивно зумовленим є найменування сукупної архівної спадщини України терміном «Національний архівний фонд», до якого розробники на підставі аналізу історії української архівістики та закордонного досвіду. Історичні джерела засвідчують, що українські архівісти обстоювали незалежність документальної спадщини українського народу від центрального керівництва навіть у умовах перебування України в складі СРСР. Тоді для характеристики особливостей ЄДАФ УСРР надзвичайно сміливим було наголошення його самостійності, самодостатності, національної специфіки документної інформації. Термін «національний» мав принципово важливе значення не лише для архівного законодавства України, але й багатьох інших пострадянських країн, бо акцентував увагу на національній ідентифікації, окремішності у визначенні сукупної архівної спадщини як надбання конкретного народу. Унормування поняття „Національний архівний фонд” стало знаковою в архівному будівництві незалежної України, оскільки вперше

на законодавчому рівні було закріплено якісно нову цілісну категорія культури і права та відкривався простір для входження України в міжнародний правовий простір також і в цій сфері. Прийняття Закону „Про Національний архівний фонд і архівні установи” дозволило налагодити передавання в Україну ряду документальних комплексів, що зберігалися протягом багатьох років за її межами. Тим самим НАФ як надбання Українського народу отримав додаткові можливості формування нових сегментів. Водночас завдяки політиці розширення доступу до архівної інформації, зокрема цифровізації, НАФ як частина всесвітньої архівної спадщини „наближається” до дослідників у біль-якій країні світу. Усвідомлення архівістами країн світової демократії гуманістичної місії архівів яка полягає у збереженні цілісності й поповненні документальної пам'яті людства, забезпеченні тим самим зв'язку поколінь і націй, згуртувало архівістів у протидії військовій агресії росії проти України, її історії і культури. Надзвичайно важливим у зв'язку з цим зберегти документальні свідчення цієї доби героїчного спротиву, які надалі поповнять НАФ України як складову світової архівної спадщини. Актуальним і об'єктивно перспективним видається також такий напрям двосторонньої або багатосторонньої співпраці архівістів як укладання переліків та оцифрування документів, що стосуються історії і культури закордонних країн в українських архівах, а також реалізація проекту „Дипломатичний е-архів”.

■ Bibliografia

- Antonenko, Īrina. „Organizaciâ arhivnoï spravi u Federativnij Respublicì Nìmeččina”. *Studii z arhivnoï spravi ta dokumentoznavstva* 1 (1996): 124–32.
- Belousova, Lilia. „Jewish History as Reflected in the Documents of the State Archives of Odessa Region”. *Avotaynu. The International Review of Jewish Genealogy* 23, No 3 (2007): 41–52. <https://avotaynuonline.com/2007/07/jewish-history-as-reflected-in-the-documents-of-the-state-archives-of-odessa-region-by-lilia-belousova/>.
- Bilousova, Liliâ. „Nacional'nij arhiv Šponii: poglâd zbliz'ka”. *Arhivi Ukraïni*, No 5–6 (2015): 278–86.
- Bilousova, Liliâ. „Nacional'nij arhiv Nepalû”. *Arhivi Ukraïni*, No 3–4 (2010): 180–201.
- Bilousova, Liliâ. „Ukraïns'ka Polonika v dokumentah Deržavnogo arhivu Odes'koï oblasti”. *Odes'kî arhivi*, No 1 (2007): 50–57.
- Borâk, Gennadij. *Nacional'na arhivna spadšina Ukraïni ta deržavnij režstr „Arheografična Ukraïnika”: arhivnî dokumental'nî resursi ta naukovî-informacijnî sistemi*. Kiïv:

- NAN Ukraïni, Ĥn-t ukr. arheografii ta džereloznavstva ĩm. M. S. Gruševs'kogo, 1995.
- Borâk, Gennadij. „Sukupna arhivna spadšina Ukraïni: do problem zmistu ponât' Deržavnogo ta Nacional'nogo arhivnogo fondu”. *Arhivi Ukraïni*, No 4–6 (1995): 42–61.
- Borâk, Gennadij, and Kostântin Novohats'kij. „Moderne arhivne zakonodavstvo Ukraïni”. *Arhivi Ukraïni*, No 3 (2004): 116–19.
- Borâk, Gennadij, and Kostântin Novohats'kij. „Moderne arhivne zakonodavstvo Ukraïni: vid totalitarnoi spadšini do demokratičnih standartiv”. *Arhivi Ukraïni*, No 4–6 (2012): 5–10.
- Central'nij deržavnij elektronnij arhiv Ukraïni. „Deržavna arhivna služba Ukraïni”. Accessed September 5, 2022. <https://archives.gov.ua/ua>.
- Central'nij deržavnij ĩstoričnij arhiv Ukraïni, m. Kiïv. „Dokumenti Central'nogo deržavnogo ĩstoričnogo arhivu Ukraïni, m. Kiïv (CDĬAK Ukraïni) do ĩstorii nacional'nih menših ta miznarodnih zv'âzkiv”. Accessed September 7, 2022. https://cdiak.archives.gov.ua/perelik_do_istorii_natsmenshyn.php.
- Deržavna arhivna služba Ukraïni. „Mizharhivnij pošukovij portal”. Accessed September 8, 2022. <https://searcharchives.net.ua/>.
- Deržavna arhivna služba Ukraïni. „Strategiâ rozvitku arhivnoispravi na period do 2025 roku. Prožkt”. Accessed September 21, 2020. <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads>.
- Dovžuk, Ĥgor. „Pravove regyluvannâ Ĥnformacijnoi Diâl'nosti Deržavnih arhiviv Ukraïni”. *Society. Document. Communication*, No 6 (2019): 45–61. <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2018-6-45-61>.
- Dragomirova, Larisa. „Nacional'nij arhivnij fond Ukraïni: normativno-pravove pole formuvannâ ta funkcionuvannâ”. *Arhivi Ukraïni*, No 4–6 (2012): 22–36.
- Golovne arhivne upravlinnâ Ukraïni 1918–2000. Central'nij deržavnij arhiv viših organiv vladi ta upravlinnâ Ukraïni, Kiïv. F. 14.
- Hristova, Nataliâ, and Valentina Bezdrabko, ed. *Nacional'nij arhivnij fond Ukraïni: zasobi intelektual'nogo dostupu do dokumentiv: korotkij dovĭdnik*. Kiïv: Deržavnij komitet arhiviv Ukraïni Ukraïns'kij naukovo-doslidnij institutarhivnoi spravi ta dokumentoznavstva, 2002.
- Kabinet Ministriv Ukraïni. „Postanova vid 21 lipnâ 1992 r. N 415 Kiïv Pro zatverdžennâ Položennâ pro Golovne arhivne upravlinnâ pri Kabineti Ministriv Ukraïni”. *Vidomosti Verhovnoi Radi Ukraïni*, No 26, POSN 218 (2015).
- Kabinet Ministriv Ukraïni. „Postanova vid 12 serpnâ 1992 r. N 466 Kiïv Pro zatverdžennâ Položennâ pro Deržavnij režstr nacional'nogo kul'turnogo nadbannâ”. Accessed September 7, 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-92-%D0%B-F#Text>.
- Kalakura, Šroslav, and Ĥrina Matâš, ed. *Arhivoznavstvo: Pidručnik dlâ studentiv ĩst. fakul'tetiv viših navčal'nih zakladiv Ukraïni*. Kiïv: Vidavničij dim „KM Akademiâ”, 2002.
- Kaševarova, Nataliâ. *Diâl'nist' Operativnogo štabu Rozenberg a z vivčennâ nacistami «šhidnogo prostoru» (1940–1945). Vol. 1: Džereloznavčė doslidžennâ*. Kiïv: NAN Ukraïni. Ĥnstitut ĩstorii Ukraïni, 2014.

- Kaševarova, Nataliâ. *Diâd'nist' Operativnogo štabu Rozenberga z vivčennâ nacistami „shidnogo prostoru” (1940–1945). Vol. 2: Dokumenti*. Kiiiv: NAN Ukraïni. Ìnstitut istoriï Ukraïni, 2014.
- Koval', Oksana. „Do pitannâ pro virišennâ problemi rozpodilu arhiviv ta spil'nogo koristuvannâ arhivnoû spadšinoû (dosvid kraïn, šo vhodili do skladu Avstro-Ugors'koï ta Britans'koï imperij)”. *Studii z arhivnoi spravi ta dokumentoznavstva* 16 (2008): 5–14.
- Levčenko, Larisa. *Arhivi ì arhivna sprava Spolučeniĥ Štativ Ameriki: istoriâ ta organizaciâ*. Mikolaiv: Ìlon, 2013.
- Levčenko, Larisa. „Formuvannâ džerel'noi bazi z istoriï pol's'kogo etnosu v deržavnomu arhivi Mikolaivs'koï oblasti”. *Naukovî pracî. Ìstorîâ* 304 (2017): 44–63.
- Levchenko, Larysa. „The archival branch of Ukraine from 1917 to 1960: Structural and management reforms”. *Przegląd Archiwalno-Historyczny* 7 (2020): 171–204.
- Levchenko, Larysa. „Development of methodological basis and regulatory control on appraisal in Ukraine”. In *Metodyka i standardy opracowania archiwalnego: rzeczywistość i potrzeby*, edited by Irena Mamczak-Gadkowska and Krzysztof Strykowski, 149–70. Publikacje Instytutu Historii UAM 181. Poznań: Instytut Historii UAM, 2019.
- Matâš, Ìrina. „Arhiv u tehnogennomu suspil'stvi: zagrozi ì šlâhi ìh podolannâ”. *Studii z arhivnoi spravi ta dokumentoznavstva* 11 (2004): 137–40.
- Matâš Ìrina. „Arhivi ì arhivna sprava”. In *Ìstorîâ ukraïns'koï kul'turi u 5 tomah. T. 5, kn. 4: Problemi funkcionuvannâ, zberežennâ ì rozvitku kul'turi v Ukraïni*, edited by Mikola Žulins'kij, Mikola Bondar and Mikola Sulima, 297–326. Kiiiv: Naukova dumka, 2013.
- Matâš, Ìrina. *Arhivna nauka ì osvita v Ukraïni 1920–1930-h rokiv*. Kiiiv: Deržavnij komitet arhiviv Ukraïni, 2000.
- Matâš, Ìrina. *Arhivoznavstvo. Teoretičnî zasadi*. Kiiiv: Nacional'nij pedagogičnij universitet im. M.P. Dragomanova, 2018.
- Matâš, Ìrina. „Dokumenty Nacional'nogo Arhivnogo Fonda Ukrainy v Bibliotekah i Problemy Ih Ispol'zovaniâ”. In *Archives among the Memory Institutions: Papers of the International Conference, Warsaw, May 28–29, 2004*, edited by Andrzej Biernat and Władysław Stępniaĳ, 141–50. Papers of International Conferences on Archives of the States of Central and Eastern Europe. Warszawa: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 2004.
- Matâš, Ìrina. „Galuzeva programa «Arhivna ukraïnika»”. *Studii z arhivnoi spravi ta dokumentoznavstva* 16 (2008): 29–32.
- Matâš, Ìrina. „Nacional'nij arhivnij fond âk džerel'na baza z istoriï deržavnoi službi Ukraïni”. In *Deržavna služba Ukraïni v istoričnomu kontekstî: problemi stanovlennâ ta rozvitku: zb. tekstiv vystupiv na nauk.-prakt. konf. (Kiiiv, 18 listopada 2008 r.)*, 13–18. Kiiiv: Centr adaptacij deržavnoi službi do standartiv švroejs'kogo Soûzu, 2009.
- Matâš, Ìrina. „Perša mižnarodna uroda šodo spil'noi arhivnoi spadšini kolišnih radâns'kih respublik: problemi realizacij”. *Pam'âtki:arheografičnij šoričnik* 6 (2006): 3–20.

- Matiasz, Irina. „Archiwistyka na Ukrainie: nowy etap rozwoju”. *Archeion* 106 (2003): 183–90.
- Matiasz, Irina. „Archiwistyka na Ukrainie na przełomie wieków”. *Archiwista Polski* 9, nr 1 (2004): 9–16.
- Matiasz, Irina, and Hanna Wołkotrub. „Dziesięciolecie działalności Ukraińskiego Instytutu Naukowo-Badawczego Archiwistyki i Dokumentoznawstwa”. *Archeion* 108 (2005): 321–32.
- Mel'nik, Rostislav. „Organizaciâ dostupu ta koristuvannâ arhivnimi dokumentami u Pol'si: normativno- pravovij aspekt”. *Arhivi Ukraïni*, nr 3–4 (2010): 202–14.
- Mel'nik, Rostislav. „Ponâttâ Nacional'nogo arhivnogo fondu v arhivnomu zakonodavstvi Pol'si”. *Arhivi Ukraïni*, No 4 (2012): 178–98.
- Nacional'nij standart Ukraïni. *Dilovodstvo j arhivnasprava: termini ta viznačennâ ponât'.* DSTU 2732:2004. Kiïv: Deržspoživstandart Ukraïni, 2005.
- Nadol's'ka, Valentina. „Reformuvannâ merežî arhivnih ustanov u rosij's'kij federacijî”. *Arhivi Ukraïni*, No 3 (2013): 186–94.
- „Nakaz 16.08.2016 No 2505/5 Pro zatverdžennâ Metodiki vidnesennâ dokumentiv Nacional'nogo arhivnogo fondu do unikal'nih”. Accessed September 5, 2022. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1148-16>.
- Novohats'kij, Kostântin. „Arhivne zakonodavstvo Ukraïni (1991–2001)”. In *Arhivoznavstvo. Arheografiâ. Džereloznavstvo: mižvidomčij zbîrnik naukovih prac'.* Vol. 5: *Arhivi – skladova informacijnih resursiv suspîl'stva*, 67–74. Kiïv: Ukraïns'kij derž. nauko- doslididnij in-t arhivnoï spravi ta dokumentoznavstva et al., 2002.
- Novohats'kij, Kostântin. „Mežî Nacional'nogo arhivnogo fondu”. In *Arhivoznavstvo. Arheografiâ. Džereloznavstvo: mižvidomčij zbîrnik naukovih prac'.* Vol. 4: *Studii na pošanu Ruslana Piroga*, edited by Gennadij Borâk et al., 173–180. Kiïv: Ukraïns'kij derž. nauko- doslididnij in-t arhivnoï spravi ta dokumentoznavstva et al., 2001.
- Novohats'kij, Kostântin. „Nacional'nî arhivni fondi v postradâns'kih deržavah: porivnâlnij analiz arhivnih zakoniv”. *Arhivi Ukraïni*, No 1–2 (2001): 3–10.
- Novohats'kij, Kostântin. „Organizaciâ dostupu do dokumentiv Nacional'nogo arhivnogo fondu Ukraïni ta vikoristannâ arhivnoï informacijî”. *Arhivi Ukraïni*, No 3–4 (2008): 75–83.
- Novohats'kij Kostântin, and Larisa Skric'ka (Dragomirova). „Konceptiâ zabezpečennâ nacional'nih interesiv Ukraïni v arhivnij spravi (proekt)”. *Studii z arhivnoï spravi ta dokumentoznavstva* 8, (2002): 53–79.
- Nowochacki, Konstantin. „Narodowe zasoby archiwalne i archiwa Ukrainy”. *Archiwista Polski* 1, nr 3 (1996): 41–44.
- „Ob utverždenii Položenîâ ob Arhivnom fonde Rossijskoj Federacii i Položenîâ o Gosudarstvennoj arhivnoj službe Rossii: Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii [17.03.1994]”. *Otečestvennye Arhivy* 3 (1994): 3–12.
- Prihod'ko, Lûdmila. „Nacional'nij arhivnij fond: ponâttâ, sklad, struktura [1]”. *Arhivi Ukraïni*, No 1 (2017): 63–83.
- Prihod'ko, Lûdmila. „Nacional'nij arhivnij fond: ponâttâ, sklad, struktura [2]”. *Arhivi Ukraïni*, No 2 (2017): 50–66.

- „Pro źdinij deržavnij arhivnij fond USRR”. *Zbìrnik uzakonen' ò rozporâdžen' Robìtničo-selâns'kogo urâdu Ukraïni: viddìl 1*, No 101, POSN 556 (1925): 1430–1433.
- „Pro Nacional'nij arhivnij fond ta arhivnì ustanovì”. *Vìdomostì Verhovnoï Radi Ukraïni*, No 15, POSN 86 (1994). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text>.
- „Pro peredaču arhiviv Kompartii Ukraïni u pidporâdkuvannâ Golovnomu arhivnomu upravlinnâ pri Kabìnetì Ministriv Ukraïni”. *Vìdomostì Verhovnoï Radi Ukraïni*, No 40, POSN 538 (1991). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1441-12#Text>.
- „Pro vnesennâ zmìn do Zakonu Ukraïni «Pro Nacional'nij arhivnij fond ò arhivnì ustanovì»”. *Vìdomostì Verhovnoï Radi Ukraïni*, No 11, POSN 81 (2002). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2888-14#Text>.
- Stępnia, Władysław, red. *Dziedzictwo archiwalne we współpracy Polski i Ukrainy. Praca zbiorowa = Arhivna spadšina u spìvpraci Pol'šì ò Ukraïni. Zbìrna pracâ pìd redakcijû*. Warszawa: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 2009.
- Terešuk, Galina. „Šukaj v arhivah!» Īstorîâ ta rodovid”. *Radio Svoboda*, November 5, 2021, sect. Suspil'stvo. <https://www.radiosvoboda.org/a/arkhivy-dokumenty-metrychni-knyhy/31545958.html>.
- „Ustava pro źdinij deržavnij arhivnij fond USRR”. *Zbìrnik uzakonen' ò rozporâdžen' Robìtničo-selâns'kogo urâdu Ukraïni: viddìl 1*, No 10, POSN 105 (1930): 172.